

СТРЮКОВА Н.О., ДОВГАНЬ О.В.
(Запорізький національний університет)

КОНЦЕПТ «ЩАСТЯ» ЯК МАРКЕР ІСНУЮЧИХ В ІСПАНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ЦІННІСНИХ УЯВЛЕНЬ І НАСТАНОВ

У статті розглядаються питання розкриття змісту концепту «Щастя» в іспаномовній картині світу шляхом проведення направлено асоціативного експерименту. З'ясовуються асоціати, що реалізують структурно-семантичний зміст концепту у свідомості іспанського суспільства. Визначаються когнітивні класифікатори, які відображають напрями концептуалізації щастя когнітивною свідомістю сучасних іспанців.

Ключові слова: антропоцентричний підхід, когнітивна лінгвістика, концепт, щастя, національна картина світу, асоціативний експеримент

Стрюкова Н.А., Довгань О.В. Концепт «Счастье» как маркер существующих в испанском обществе ценностных представлений и установок. В статье рассматриваются вопросы раскрытия содержания концепта «Счастье» в испаноязычной картине мира путем проведения направленного ассоциативного эксперимента. Выявляются ассоциаты, реализующие структурно-семантическое содержание концепта в сознании испанского общества. Определяются когнитивные классификаторы, которые отображают направления концептуализации счастья когнитивным сознанием современных испанцев.

Ключевые слова: антропоцентрический подход, когнитивная лингвистика, концепт, счастье, национальная картина мира, ассоциативный эксперимент

Stryukova N.O., Dovgan O.V. The concept «Happiness» as a marker of the valued views and settings existing in the Spanish society. In the article the problems of revelation of content of the concept «Happiness» as a marker of the valued views and settings existing in the Spanish society have been examined. In order to prove the validity of investigation the associative experiment has been used.

Key words: anthropocentric approach, cognitive linguistics, concept, happiness, national picture of the world, associative experiment

У сучасному мовознавстві у центрі уваги лінгвістів опинилися користувач мовою як окремі індивід, що є носієм певної культури, і мовний колектив, до якого він належить. Такий антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ передбачає наближення до менталітету етносу та виявлення його специфічних ознак. За думкою вчених, найбільш ефективним засобом виявлення національно-культурної своєрідності є вивчення національно-детермінованих концептів, що традиційно здійснюється на базі слів з глибоким семантичним потенціалом. Тому концепт «Щастя» як один із базових концептів людського світобачення не міг залишатися поза увагою сучасних дослідників (С.Г.Воркачев, Т.В.Братусь, І.Б.Русакова, О.М.Михайленко). Національна детермінованість концепту «Щастя» та його здатність відображати національно-культурну специфіку мовної картини світу визначають **актуальність** дослідження.

Об'єктом дослідження виступає базовий лінгвокультурний концепт «Щастя», а **предметом** – його асоціативне поле в іспаномовній картині світу. **Мета дослідження** полягає у розкритті змісту концепту «Щастя» як маркеру існуючих в іспанському суспільстві ціннісних уявлень і настанов. **Завданням роботи** було з'ясувати національно-культурну специфіку концепту «Щастя» в іспаномовній картині світу шляхом проведення направлено асоціативного експерименту. Методологічні засади дослідження становили праці відомих вітчизняних та зарубіжних вчених в галузі когнітивної лінгвістики, таких як Н.Д. Аругюнова, А.П. Бабушкін, А. Вежбіцкая, Е.С. Кубрякова, С.Е. Нікітіна, В.Н. Телія, Р.М. Фрумкіна, В.І. Карасік, В.В.Красних, Ю.С. Степанов та ін.

У сучасній лінгвістиці концепти розуміються як блоки інформації, кодовані у свідомості та виражені мовними засобами, при цьому вони відображають дійсність крізь призму культури народу, зберігаючи в пам'яті та мові знання про світ [Задорожна 2008, с. 8].

За О.С.Кубряковою, це одиниця «ментальних чи психологічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини: оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови розуму, всієї картини світу» [Кубрякова 1996, с. 91]. В останній час поширеною є точка зору, згідно з якою концепт-це семантичне утворення, відзначене лінгвокультурною

специфікою, що тим або іншим чином характеризує носіїв певної етнокультури, і тим самим маркує етнічну мовну картину світу.

У науковій літературі наводяться різні типології концептів, що детермінуються різновидом картини світу, яку залучено до процесів формування інформаційного плану концептів і суб'єкта концептуалізації. Абстрактний характер концепту пояснює велику кількість його класифікацій: за сферою функціонування, за ступенем абстрактності, за ступенем значущості, за типом взаємозв'язків та ін. Розглянуті класифікації дозволяють визначити місце концепту «Щастя» в загальній типологічній системі концептів, тобто, що він відноситься до загальнолюдських концептів за характером суб'єкта, до стійких та споконвічних концептів за своєю динамікою, до емоційних за видовим поділом. За ступенем значущості цей концепт виглядає як концепт вищого рівня, оскільки щастя є невід'ємною частиною життя людини, визначним фактором людського буття, а тому є культурно обумовленою базовою одиницею картини світу, наділеною екзистенціальною значимістю як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурного суспільства в цілому.

Щодо методик концептуального аналізу, важливо зазначити, що на сучасному етапі одним з найбільш ефективних методів вивчення концептів як «реальностей свідомості» суб'єктів вважається психолінгвістичний і, насамперед, асоціативний експеримент, який допомагає розглянути не тільки семантику концепту, але й мовні стереотипи і специфічні риси менталітету, тому він розглядається у якості ефективного способу доступу до мовної свідомості людини [Попова, Стернин 2007, с. 239].

У нашому дослідженні ми використали вільний асоціативний експеримент, в якому учасникам експерименту пропонується назвати перші асоціації, які прийшли їм на думку при пред'явленні слова-стимула, не обмежуючись ні формальними, ні семантичними особливостями слова-реакції. Головною метою проведення асоціативного експерименту була побудова асоціативного поля концепту «Щастя», а також опис асоціатів, що реалізують структурно-семантичний зміст даного концепту. В експерименті взяли участь 100 опитуваних, іспанці з різних автономних областей (Андалусія, Валенсія, Каталонія, Мадрид, Кастилія-ла-Манча та ін.) Щоб отримати якомога точнішу та об'єктивнішу інформацію щодо реконструювання асоціативного поля концепту «Щастя» в іспаномовній картині світу, до участі в експерименті були запрошені іспанці різного віку від 16 до 66 років та різної соціальної приналежності (студенти, вчителі, перекладачі, лікарі, інженери, водії, секретарі та ін.).

Опитуваним пропонувалося відреагувати на слово-стимул «Щастя», тобто назвати перші 10 асоціацій, що спадають їм на думку. При цьому використовувалися множинні вільні асоціації, респондента не обмежували лише однією реакцією, а дозволяли давати до десяти відповідей: опитуваним пропонувалося назвати 10 слів-реакцій, що першими спадають на думку щодо слова-стимула. У подальшому, дослідження передбачало аналіз частотності асоціатів для слова-стимула «Щастя» і якісну інтерпретацію отриманих даних. При обробці даних враховувалися всі асоціати, у тому числі і одиничні; всього було отримано 968 реакцій на слово-стимул: з них — 174 індивідуальних реакцій (з частотністю 1), останні реакції зустрічаються з частотністю від 2 до 54.

На основі аналізу частотності асоціатів визначено ядро (його склали реакції, що поступили у кількості більше 40), базовий шар (від 20 до 40 реакцій), ближню периферію (від 2 до 20 реакцій) і далеку периферію (індивідуальні асоціати) концепту. Розглянемо більш детально компоненти, що увійшли до ядра концепту «Щастя». Найбільш частотним асоціатом стала семантична група «кохання», яка включає 78 реакцій, серед яких: *amor* (54), *pareja* (6), *amar* (5), *sentirse amado* (1), *cariño* (8), *pasión* (3), *novia* (1). На другому місці-семантична група «сім'я», що включає 69 реакцій, а саме: *familia*(50), *sobrina* (1), *hermano*(1), *tamá* (1), *niños* (2), *hijos* (8), *esposa* (4), *novia* (1), *paternidad* (1). Семантична група «дружба» складається з 68 репрезентантів: *amistad* (31), *amigos* (31), *compañía* (7). Менш чисельною виглядає група «відпочинок та розваги», яка включає такі асоціації як: *descanso* (2), *meditación* (2), *relajación* (2), *dormir* (7), *fiestas* (8), *vacaciones* (4), *tiempo libre* (4), *diversión* (5),

hacer nada (1), *siesta* (1), *club* (1), *bares* (1), *mi cama* (1), *alborozo* (1), *parque de atracciones* (1). Однакову кількість репрезентантів включають семантичні групи «мир» та «природа», до яких, відповідно, належать наступні асоціати: *paz* (22), *tranquilidad* (16), *calma* (2), *serenidad* (4), *naturaleza* (13), *sol* (9), *mar* (6), *nieve* (1), *montaña* (1), *paisaje* (3), *campo* (1), *pradera* (1), *playa* (2), *agua* (2), *brisa* (1), *aire* (1). Отже в ядерному компоненті концепту «Щастя» за даними експерименту можна виділити такі когнітивні ознаки, як відносини між людьми, відпочинок, ставлення до природи та прагнення до спокою.

У базовому прошарку концепту «Щастя» на першому місці представлений такий компонент як *salud* з частотністю 36. Іншим важливим компонентом є *emociones positivas*, який включає наступні репрезентанти: *sonrisa* (13), *risas* (9), *reír* (4), *sonreír* (3). Цей компонент дає характеристику зовнішніх проявів щастя. Наступний компонент *viajes* включає в себе репрезентанти *viajar* (24), *viajes* (3). Ще один компонент базового шару *música y baile* є доповненням до семантичної групи *descanso y diversión*, що входить до ядра концепту. Компонент *música y baile* представлений такими словами-реакціями як *música* (16), *bailar* (3), *Slipknot* (1), *swing* (1), *lindy hop*(1), *cantar* (1). Менш частотними семантичними групами асоціацій стали *libertad*, репрезентантами якого стали слова-реакції *libertad* (19), *independencia* (2); *riqueza*: *riqueza* (2), *dinero* (15), *lujuria* (1), *energía económica* (1); *trabajo* (18); *deporte*: *deporte* (9), *fútbol* (2), *surfing* (1), *patinar* (1), *bicicleta* (1), *pasear* (1), *nadar* (1), *motocicleta* (1), *automóviles* (1); *conocimiento*: *conocimiento* (2), *estudios* (2), *saber* (2), *sabiduría* (2), *educación* (2), *descubrir* (2), *aprender* (5); *comida*: *comida* (8), *cocina* (2), *cerveza* (4), *helados* (1); *vida*: *vida* (7), *vivir* (5), *existir* (1). Отже до базового прошарку концепту «Щастя» відносяться семантичні групи здоров'я, багатство, спорт, подорожі, їжа.

Ближня периферія представлена великою кількістю асоціацій, з-поміж яких можна виділити групу репрезентантів людських якостей, а саме: *optimismo*, *positividad*, *sentido del humor*, *lealtad*, *creatividad*. Таким чином, в іспанській картині світу саме ці людські якості вважаються важливими для досягнення щастя.

Велика кількість індивідуальних асоціатів, що складають дальню периферію концепту, доводить, що в сприйнятті цього концепту спостерігаються як загальні, так і специфічні аспекти, що дозволяє розглядати концепт «Щастя» в якості індивідуальної, універсальної та національно-специфічної ментальної структури.

Феномени, що складають асоціативне поле концепту «Щастя», фактично є джерелами щастя для представників іспанської лінгвокультурної спільноти. Джерело щастя утворюють чинники, що викликають у суб'єкта позитивну оцінку істотних моментів його життя; чинники ж, за відсутності яких подібна оцінка неможлива, утворюють «умови» щастя, головним з яких є характер людини, що визначає його загальне відношення до світу. Тобто досягнення вищого феліцитарного блага людиною можливе за умови присутності в його житті таких реалій, як сім'я, любов, дружба, спілкування, природа, відпочинок, робота, свобода, мир та ін.

Аналіз і узагальнення близьких за змістом когнітивних ознак в структурі концепту «Щастя» дозволив виявити когнітивні класифікатори, що відображають напрями концептуалізації щастя когнітивною свідомістю іспанців.

Отже, в асоціативному експерименті на перший план виходять такі класифікаційні ознаки як:

1. Джерело щастя: матеріальні та нематеріальні блага. До матеріальних відносяться: *comida*, *animales*, *dinero*. До нематеріальних відносяться: *amor*, *familia*, *amistad*, *música y baile*, *naturaleza*, *deporte*, *trabajo*, *viajes*, *conocimiento*, *descanso*. Важливо відмітити, що матеріальні блага як джерело займають ледь не останнє місце, перевага надається саме нематеріальним благам.

2. Умови щастя: *paz*, *tranquilidad*, *independencia*, *libertad*, *soledad*, *armonía*, *seguridad*, *estabilidad*, *positividad*.

3. Прояв щастя: «стан і його зовнішні ознаки»: *risa*, *sonrisa*, *reír*, *sonreír*, *emociones positivas*.

Таким чином, джерело щастя утворюють чинники, що викликають у суб'єкта позитивну оцінку істотних моментів його життя; чинники ж, у яких подібна оцінка неможлива, утворюють «умови» щастя, головною з яких є характер людини, що визначає його загальне відношення до світу та умови, в яких перебуває людина.

Ціннісний компонент концепту відбиває його розвиток як результат пізнання зовнішнього світу. Сукупність цінностей, регулюючих культурні параметри життя соціуму, фіксується в його світобаченні. В ціннісну складову концепту щастя входять усі цінності і норми поведінки людини, які В.І. Карасик пропонує розбити на чотири групи – суперморальні, моральні, утилітарні і субутилітарні цінності [Карасик 2004, с. 166].

Суперморальні цінності – це релігійні догмати, що визначають поведінку людини по відношенню до Бога. Проведений експеримент не виявив жодної ознаки суперморальних цінностей, що може свідчити про те, що релігія не займає провідне місце у житті сучасних іспанців та не є головною умовою досягнення щастя.

Моральні цінності визначають поведінку людини по відношенню до інших, при цьому щастя розуміється як добродієсне відношення до оточуючих. До моральних цінностей згідно з експериментом можемо віднести: *amor, amistad, respeto, confianza, ayudar, compartir, solidaridad, hacer felices a los demás, igualdad*.

Утилітарні цінності визначають поведінку людини по відношенню до самого себе. На перший погляд, утилітарні цінності не мають зв'язку з попередніми видами цінностей. Проте відношення різних типів цивілізацій до утилітарних компонентів щастя має свої нюанси, які якраз і залежать від типу культури і цивілізації. Утилітарними цінностями концепту «Щастя» для носіїв іспанської мови є наступні: *optimismo, libertad, crecimiento personal, autosuficiencia, honestidad, fidelidad, estar a gusto consigo mismo*.

Субутилітарні цінності розглядаються сучасною лінгвістикою як умова біологічного виживання суб'єкту; до них наше дослідження відносить наступні: *comida, necesidades básicas cubiertas, muerte, nacimiento, vida*.

Виходячи з отриманих результатів можемо зробити висновок, що специфіка актуалізації ціннісного компоненту концепту «Щастя» обумовлена його зв'язком з загальнолюдськими цінностями. Однією з основних цінностей в житті іспанців є сім'я і кохання. Таким чином, в уявленні сучасних іспанців, життя людини, що не має сім'ї, є неповноцінним, і людина, не випробувавши усіх радощів сімейного життя, не може вважатися по-справжньому щасливою. Невід'ємними атрибутами щастя також вважаються дружба та спілкування, отже взаємообмін інформацією та емоціями є важливою умовою для досягнення щастя. Таким чином, проведений аналіз концепту «Щастя» дозволяє стверджувати, що, не дивлячись на свою наднаціональну універсальність, концепт «Щастя» має національно-культурну специфіку. Це, на нашу думку, зумовлено показниками суб'єктивного відчуття щастя і задоволеності, на що істотно впливають етнокультурні розбіжності, національна свідомість і особливості світосприймання.

Література

- Задорожна О.М. Концепт «час» в українській поетичній мові: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Германські мови» / О.М. Задорожна. – Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови. – К., 2008. – 20 с.
- Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
- Кубрякова Е.С. Концепт / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина // Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1996. – С. 90-93.
- Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: АСТ, Восток-Запад, 2007. – 315 с.